

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(497.1=163.6)"1935/1941"

Prejeto: 12. 4. 2016

Položaj Slovencev v drugi polovici tridesetih let v Kraljevini Jugoslaviji

GAŠPER ŠMID

mag., višji svetovalec – arhivist

Arhiv Republike Slovenije

Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

e-pošta: gasper.smid@gov.si, gasmid@gmail.com

Izvleček

Pričujoči prispevek je nastal ob podiplomskem magistrskem študiju zgodovine na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in ob pisanju doktorske disertacije z naslovom *Dravska banovina v drugi polovici tridesetih let in vpliv Slovencev v Kraljevini Jugoslaviji (1935–1941)* na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. V njem sem obdelal obdobje t. i. banske uprave na slovenskem ozemlju Kraljevine Jugoslavije v vseh njenih segmentih in zgodovinskih okoliščinah v drugi polovici tridesetih let, vključno s prizadevanji za ustanovitev banovine Slovenije, ki so se začela intenzivneje porajati v zadnji četrtini leta 1939. Stanje oziroma vpliv Slovenije in Slovencev v Kraljevini Jugoslaviji sta lepo razvidna iz statistike in analiz Ministrstva za zunanje zadeve Kraljevine Jugoslavije o diplomatsko-konzularnih predstavnikih kraljevine, ki je ohranjena v Arhivu Jugoslavije, v zbirki AJ 37, Dr. Milan Stojadinović.

Abstract

THE POSITION OF SLOVENIANS IN THE SECOND HALF OF 1930s
IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

The present article was written during the postgraduate study of History in the Department of History at the Faculty of Arts of the University of Ljubljana and when researching for the dissertation titled *The Drava Banovina in the Second Half of the 1930s in the Kingdom of Yugoslavia (1935–1941)* at the Faculty of Arts of the University of Maribor, at the History Department – field of study History after 1918 (part-time study). In the article, I analyzed the period of so-called Banate Administration in Slovenian area of the Kingdom of Yugoslavia in all its segments and historical circumstances in the second half of the 1930s, including efforts to establish Banates of Slovenia which started to emerge intensively in the last quarter of 1939. The influence of Slovenia and Slovenians in the Kingdom of Yugoslavia are clearly evident from the statistics and analyses of the Ministry of Foreign Affairs of Kingdom Yugoslavia on diplomatic and consular representatives of the Kingdom which is preserved in the Archives of Yugoslavia in the collection of Milan Stojadinović (AJ 37 Collection).

Ključne besede:

Dravska banovina
1935–1941,
Kraljevina
Jugoslavija,
politične stranke,
Jugoslovanska
radikalna
zajednica,
banovina
Hrvaška,
banovina
Slovenija, banski
svet, notranja
politika,
avtonomija

Key-words:

history 1935–
1941, The Drava
Banovina 1935–
1941, the
Kingdom of
Yugoslavia,
political parties,
Yugoslav Radical
Union, The
Banovina of
Croatia, The
Banovina of
Slovenia, Ban's
assembly,
domestic policy,
autonomy

Uvod

Ob strokovnem delu z arhivskim gradivom *Kraljevske banske uprave Dravske banovine* v Arhivu Republike Slovenije, pregledovanju arhivskega gradiva v Arhivu Jugoslavije v okviru sukcesije arhivskega gradiva nekdanje skupne države SFRJ in pisanju doktorske disertacije sem prišel do nekaterih spoznanj, ki v slovenskem zgodovinopisju do zdaj še niso bila docela javno in glasno predstavljena. V času takratnega političnega dogajanja sta se superiornost enega naroda in finančno izkoriščanje drugih narodov, tudi naših prednikov, izjemoma poudarjala le ob volilnih shodih. Ker pa je zmagovalna stranka volitev, ali so imenovani člani prišli v vlado, se je na političnem parketu v Beogradu poudarjala uradna jugoslovanska centralistično-unitaristična politična opredelitev, za domačo rabo v Sloveniji, na raznih shodih, pod to ali ono krinko pa avtonomistična slovenska smer. Do teh védenj sem prišel tudi s politično gospodarskim proučevanjem Dravske banovine kot sestavnega dela novonastale južnoslovanske države, ki se je po kraljevi 'logiki' in volji 6. 1. 1929 z uvedbo kraljeve ali *šestojanuarske diktature*, s katero je Kralj Aleksander I. Karadjordjević razpustil parlament, ukinil *Vidovdansko ustavo*, prepovedal vse stranke z nacionalnim, političnim ali verskim predznakom, sindikati so bili ukinjeni, prepovedana so bila vsa nevladna zborovanja, uvedena je bila stroga cenzura in iz *Kraljevine treh narodov*, *Srbov*, *Hrvatov in Slovencev*, je v oktobru istega leta nastala Kraljevina Jugoslavija, v kateri je imel monarh (kralj) neomejeno oblast. Na pritiske zahodnih demokracij in po njihovem vzoru je kralj Aleksander sestavil oktroirano, vsiljeno ustavo, poimenovano tudi kot *Septembrska ustava*, s katero je želel predstaviti Kraljevino Jugoslavijo kot demokratično državo, kljub temu, da jo je sam sprejel in potrdil, ker ni bilo parlamenta, ki bi jo lahko v imenu volje ljudstva sprejel. S to ustavo je vpeljal dvodomen parlament, sestavljen iz senata in poslanske zbornice.¹ Zanimivo je tudi, da je ta, druga ustava *Kraljevine Jugoslavije* (prva je bila Vidovdanska (28. 6. 1921), op. a.), uradno obveljala do sprejetja tretje skupne ustave (29. 11. 1946), ko je bila *Demokratična federativna Jugoslavija* (DFJ)² z novo izvoljeno ustavodajno skupščino preimenovana v republiko (*Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo* (FLRJ)). Z oktroirano ustavo je *Kraljevina Jugoslavija* postala ustavna dedna monarhija enega jugoslovanskega naroda, sestavljenega iz treh plemen, pod žezlom junaške dinastije Karadjordjevićev. S posebnim zakonom so bile ponovno dovoljene politične stranke, ki pa so morale imeti jugoslovanski predznak tako v imenu kot tudi z izkazanim delovanjem, kar je potrjevalo idejo integralnega jugoslovanstva.

Šele ob stoti obletnici začetka prve svetovne vojne so se razen zgodovinskih institucij začeli zanimati zanjo tudi širši krogi. Moram priznati, da se ob študiju zgodovine na *Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani* s prvo svetovno vojno nisem srečal,³ čeprav sem se z njo ukvarjal (in se še ukvarjam) malce ljubiteljsko. Da je bila za Slovence, Hrvate in Srbe to »tabu tema«, se je razjasnilo šele ob nastanku samostojnih držav na tleh Jugoslavije, ki so bile večino-
ma enonacionalne in ni možnosti superiornosti enega naroda nad drugim,⁴ z

¹ Pričujoči prispevek je nastal ob pisanju doktorske disertacije na *Oddelku za zgodovino Univerze v Mariboru: Dravska banovina v drugi polovici tridesetih let in vpliv Slovencev v Kraljevini Jugoslaviji (1935–1941)*.

² Novonastala državna tvorba po drugi svetovni vojni na jugoslovanskih tleh (DFJ) je uradno nastala s 3. zasedanjem Avnoja v Beogradu 10. avgusta 1945. Ime DFJ je bilo nevtravno in ni omenjalo ureditve države, kakor je določal sporazum, podpisan med Titom in Šubašićem na Visu (16. 6. 1944).

³ Vpisal sem se v študijskem letu 1973/74 in ta tema je bila v domeni prof. dr. Metoda Mikuža.

⁴ Zanimivo je, da je prihajalo do manjših trenj celo v enem narodu, ki je imel različen zgodovinski razvoj, npr. na Hrvaškem med 'turškimi' Hercegovci in večinskimi Hrvati ali med Srbi in 'prečanskimi' Srbi.

izjemo še vedno vseh neizpolnjenih pravil daytonskega sporazuma v Bosni in Hercegovini.

Nastanek nove južnoslovanske države

Narodi, pozneje združeni v skupni južnoslovanski državi, so se v prvi svetovni vojni borili na različnih straneh. Avstro-ogrski del Slovanov je kot napadalec izgnal balkanske Slované v izgnanstvo iz njihove domovine, kar je bilo za junaški vojaški narod, ki je še svoje poraze v bojih s Turki opeval kot zmage ali vsaj kot neodločen izid, zelo boleče in nečastno. Ob koncu prve svetovne vojne pa so bili balkanski Slovani z zavezniki na strani zmagovalcev in vsa območja, ki so se vključila v skupno državo, so preprosto šteli za vojni plen in ne kot enakopravne partnerje. Seveda so do dokončnega razpada jugoslovanske armade še vedno opevali svoja junaštva. Jugoslovanska armada je preživela tako obe kraljevini, drugo Jugoslavijo, in je (kot ob začetku prve svetovne vojne) spet nečastno kapitulirala tudi ob razpadu zadnje skupne države.

»Nova država (Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma Kraljevina Jugoslavija, op. a.) nikakor ni izpolnila naših upov in pričakovanj. Srbi niso nikdar prikrivali, da nas smatrajo za podjarmljen narod, za molzno kravo, ter so nas obdavčevali bolj, kot smo mogli prenesti. V šole se je uveljavljala jugoslovanščina, slovenski otroci so se morali učiti cirilice in srbohrvaščine. Hrvati so bili v boju proti zapostavljanju enotni, pri nas pa so se nadaljevali tradicionalni boji med klerikalci in liberalci: zdaj eni, zdaj drugi so bili jeziček na tehtnici v vladi, ko je šlo za izigravanje Hrvatov, a s tem tudi naših koristi – v prid srbski čaršiji. Po vsej državi se je razpaslo podkupovanje, brez katerega nisi nikamor prišel: to je bil način srbskega uradovanja. Srbi so ostali Srbi, drugi pa postali Jugoslovani. Nekateri levo usmerjeni Slovenci so ostali vseskozi pri zahtevi po avtonomiji, med njim Prepeluh, (Albin, s psevdonimi: Bine, Mihalek Pavel, A. P. Rušič in Abditus, op. a.), Lončar in Tone Štebi, toda ostali so osamljeni, Slovenci se še niso znašli. Klerikalci so sicer poudarjali zahtevo po avtonomiji, toda samo dotlej, dokler so bili v opoziciji, potem pa so se prilagodili za nekaj koristi za svojo stranko. Nikogar nisem poznala, ki bi se boril za korist vsega slovenskega naroda, zlasti pa ne za socialno šibke rojake.«⁵

Dravska banovina v Kraljevini Jugoslaviji

Slovenija je bila vedno dober plačnik v proračune držav, v katerih je bila. V zadnji skupni državi, drugi Jugoslaviji, je še ob njenih zadnjih vdihljajih v zvezni proračun prispevala skoraj četrtno sredstev. To vsekakor ni bilo nič novega, saj so centralni organi v Beogradu skrbeli za kontinuiteto in gojili tradicijo iz prve Jugoslavije, da smo bili pri vzdrževanju države »privilegirani« in smo proporcionalno vplačevali več kot drugi bratski narodi. Za ilustracijo bom navedel nakazila v zvezni proračun za leto 1936, ko je okrnjena Slovenija (brez Primorske) ali *Dravska banovina* vplačala 312,24 milijona din, *Savska* 259,31 milijona din, *Vrbaska* 62,08 milijona din, *Primorska* 146,41 milijona din, *Drinska* 92,35 milijona din, *Zetska* 106,77 milijona din, *Donavska* 218,15 milijona din, *Moravska* 89,94 milijona din, *Vardarska* 80,51 milijona din in mesto Beograd 1.008,69 milijona din. Če bi Slovenija vplačala realni delež, bi glede na število prebivalcev vplačala 8,04 % in ne 13,59 % dajatev, kolikor jih je dejansko vplačala. Razlika

⁵ Vode: *Skriti spomin*, str. 18–19.

je bila 5,55 %, kar je v denarju pomenilo 147 milijonov din. Če pa bi primerjali še zneske, ki jih je Slovenija prejela za javna dela, bi bila vsota še višja. Preveč očitno izkoriščevalsko početje Beograda do Slovenije je z bogatim in sočnim jezikom predstavil urednik *Slovenske zemlje*, *Glasila slovenskega kmečko-dela-vskega gibanja*:

»Zmeraj je ista žalostna slika jugoslovenskega centralizma za Slovenijo in Slovence, zmeraj tisto brezbržno stališče čaršije: kaj nas briga, če vse pogine, da le mi živimo ... In prav tako naj bi se ves slovenski narod naučil izvajati edini neizogibni zaključek iz teh dejstev – da je treba tistega in tiste, ki so to brez primerno izkoriščanje uvedli in omogočili, ki so ob istem času tudi onemogočili vsak uspešen odpor Slovenije, ko so jo izročili zakonitemu majoriziranju, da je treba torej kratko in malo vse 'jugoslovanske nacionalne centraliste' z bičem izgnati iz slovenskega občestva.«⁶

Nemoč soodločanja je prišla do izraza tudi na zasedanjih banskega sveta ob sprejemanju proračuna za leto 1935/36, ko so najprej komentirali (ne)pristojnosti imenovanih poslancev banskega sveta, ki *»/.../ datira iz dobe pred ustavo dne 3. septembra 1931 in je pač v najožji zvezi z naziranjem te dobe«*. Zato je bila priprava proračuna pravzaprav delo bana oz. višjega uradništva banovine, ki je predlog poslalo finančnemu ministrstvu. To ga je pogosto še temeljito spremenilo in znižalo, tako da banovini ni dovolilo predlaganih dohodkov, čemur je sledilo primerno zmanjšanje izdatkov. Priprava predloga proračuna je bila prvenstveno delo uradništva in drugi dejavniki na njegovo sestavo niso imeli vpliva. Ker sestavljavci niso upoštevali mnenj finančne politike, gospodarskih združenj in zbornic, so bili banovinski proračuni zelo nizki. Za primerjavo nava- jam časopis Slovenec, ki se hkrati dotika tudi pristojnosti banovin:

»Pomisliti je treba, da znaša ves proračun dravske banovine komaj 100 milijonov Din brez podjetij, dočim znaša proračun splošne državne uprave skoraj 7 milijard Din. Banovinski proračun je komaj še enkrat večji kot proračun mestne občine ljubljanske. Pri tem je pomisliti, da ima Ljubljana nekaj nad 63.000 prebivalcev, Slovenija, za čije področje je veljaven banovinski proračun, pa nad 1.100.000 prebivalcev. To pomeni, da so funkcije, ki jih danes banovina izvršuje, prav majhne in se n. pr. v mnogih slučajih banovina omejuje samo na posredovalno vlogo med nižjimi oblastvi in ministrstvi. Vse to nam pa tudi kaže, da prevladuje v naši državi še vedno sistem, po katerem je osredotočen največji del poslova v ministrstvih, če izvajamo nižje organe. Zato tudi ne smemo smatrati banovine za organ, katerega pomen se lahko meri recimo s funkcijami ministrstev.«⁷

Avtor sicer nepodpisanega članka je pripravil še temeljito statistično podprto analizo o uporabi največjega porabnika proračunskih sredstev, tehničnega oddelka, in s tem nakazal nezavidljiv položaj Slovencev v kraljevini.

»V drugih banovinah ima država v svoji upravi znatno več cest kot v naši banovini. Tako n.pr. oskrbuje država v zetski banovini 1725 km cest pri vsem cestnem omrežju 4022 km. Skupno znaša dolžina cest v naši državi (državnih in banovinskih) (leta 1931) 39.999 km, od tega je državnih 9727 km, torej približno ena četrtnina. V Sloveniji je razmerje tole: skupno bano-

⁶ »Za denar Slovenije«, *Slovenska zemlja*, 31. 3. 1936, št. 6, str. 1.

⁷ SI AS 77, fasc. 10, Zapisnik 1. seje VII. zasedanja, 17. 2. 1936, Uvodni ekspozé bana dr. Marka Natlačena o banovinskem proračunu in splošnih razmerah v banovini.

vinskih in državnih cest, 4361 km (vse po stanju leta 1931), drž. pa 496 km, torej dobra desetina.«⁸

Pet let pozneje stanje cest ni bilo bistveno drugačno:

»Državnih cest v Dravski banovini napram drugim banovinam je po odstotku najmanj in znaša njih dolžina samo 13 % dolžine banovinskih cest. V ostalih banovinah je ta odstotek povprečno 25 %. Naravno je tudi to dejstvo vzrok primeroma visokih vzdrževalnih stroškov za naše banovinske ceste.«⁹
»Seveda pa moramo k temu dodati še neko važno dejstvo. Druge banovine podpira država, poleg tega, da ima v njih polno svojih ustanov, ki jih ni oddala banovinam in jih torej vzdržuje iz državnega proračuna, še z velikimi dotacijami znašajo npr. 32 milj. Din za Primorsko banovino, 17,5 milj. Din za Vrbasko banovino, dočim plačuje naši banovini dotacijo v znesku 1 milj. Din, kateri znesek pa je bolj smatrati za priznavalnino.«¹⁰

Vsa ta razmišljanja na zasedanjih poslancev banskega sveta so prijazno prosila za vzpostavitev v ustavi iz leta 1931 obljubljene banovinske samouprave, kar pa so ostale le pravice, zapisane na papirju. Kot bi se uvodničar *Slovenca* zavedal krutih dejstev, je članek sklenil v znanem balkanskem slogu: »Bilo bi dobro, da uradimo /.../« in »Stremeti pa bo morala banovina, da pride do pravične razdelitve dohodkov države in banovine.«¹¹

Finance v očeh *Trgovskega lista*, časopisa za trgovino, industrijo in obrt

»Nikjer niso samoupravne dajatve tako visoke kakor v Dravski banovini. Po statistiki finančnega ministrstva je znašala v kmetskih občinah samoupravna davčna obremenitev na glavo prebivalca v Dravski banovini 122,50 Din, v Donavski, naši najbogatejši banovini, le 109,20, v Savski le 90,00 Din, v vseh drugih pa od 46,70 do 30,50 Din. Še večja je razlika v mestnih občinah (brez sedežev banovin), kjer dosega samoupravna bremenitev na prebivalca v Dravski banovini 702,10 Din, v Savski 361,30 in v bogati Donavski le 224,90, v vseh drugih pa razen Zetske, kjer znaša 205,7, globoko pod 200 Din. Obremenitev s samoupravnimi dajatvami v mestnih občinah Dravske banovine je celo mnogo večja kot v mestih, ki so sedeži banovin in ki so naša največja mesta. Povprečna obremenitev v teh občinah znaša 349 Din na prebivalca, v Dravski banovini pa 702,10 Din. Značilno je tudi to, da se v zadnjih letih niso samoupravne dajatve v drugih banovinah dosti zvišale, temveč celo znižale, dočim so se v Dravski banovini kljub krizi prav izdatno zvišale. Tako se je v kmečkih občinah v vsej državi samoupravna davčna obremenitev znižala povprečno v zadnjih dveh letih od 68,25 na 67,50 dinarjev, dočim se je v Dravski banovini zvišala od 111 na 122,5 dinarjev. Še težjo sliko pa nam dajeta primera v mestnih občinah. V drugih banovinah je obremenitev narasla od 322,80 na 337,19 Din, v Dravski banovini pa od 511,60 na 702,20 dinarjev.«¹²

⁸ SI AS 77, fasc. 10, Zapisnik 1. seje VII. zasedanja, 17. 2. 1936, Uvodni ekspozé bana dr. Marka Natlačena o banovinskem proračunu in splošnih razmerah v banovini.

⁹ SI AS 77, fasc. 10, Zapisnik 1. seje VII. zasedanja, 17. 2. 1936, Uvodni ekspozé bana dr. Marka Natlačena o banovinskem proračunu in splošnih razmerah v banovini.

¹⁰ SI AS 77, fasc. 10, Zapisnik 1. seje VII. zasedanja, 17. 2. 1936, Uvodni ekspozé bana dr. Marka Natlačena o banovinskem proračunu in splošnih razmerah v banovini.

¹¹ »Banovinski proračun«, *Slovenec*, 8. 2. 1935, št. 32a, str. 1.

¹² »Nove banovinske davščine«, *Trgovski list*, 16. 2. 1935, št. 19, str. 1.

Časnik *Trgovski list* je v nadaljevanju sicer priznal, da je gospodarstvo v Dravski banovini najbolj razvito, zato je razumljivo, da so davki malce višji, vendar so višji kot v rodovitni Vojvodini, več kot trikrat višji kot v mestnih občinah Donavske banovine, poleg tega v *Dravski banovini* plačujejo tudi socialno in pokojninsko zavarovanje, ki ga ponekod sploh še ne poznajo. Prav tako sta v primerjavi z drugimi višje odmerjena še pridobnina¹³ in poslovni davek – današnji davek na dodano vrednost. Gospodarski krogi so pričakovali davčne olajšave, vendar so jih doletele še višje banovinske takse na račune, pobotnice in priznanice, s katerimi je bilo precej dela. Prizadele so vse sloje prebivalstva, saj se je z njimi v največji meri napajal banovinski proračun, a še ta sredstva so bila v začetku štiridesetih let preusmerjena prek ministrstva za finance. Vsekakor so se gospodarski krogi strinjali, da država in samouprave vsekakor potrebujejo, kar je cesarjevega, vendar bi moral tudi cesar upoštevati gospodarstvenike, kar bi bil lahko že korak bliže k banovinski samoupravi.

»Žal pa se je izkazalo, da tega prizadevanja pri nas ni in da je beseda o sodelovanju z gospodarskimi krogi pri nas le fraza. Posledica tega pa more biti tudi samo ena. Niso se upoštevale želje gospodarskih krogov, ni se iskalo sodelovanje z njimi in tako so tudi ti brez vsake obveznosti. Nove banovinske davščine postanejo veljavne šele, ko jih potrdi finančni minister in pot k njemu je gospodarskim krogom še odprta.« Spraševali so se tudi: *»Ali ne bi bilo bolje, če bi bil že doma dosežen sporazum z gospodarskimi krogi in če bi postal njih apel na finančnega ministra nepotreben. Sodelovanje z gospodarskimi krogi je vsem v prid in čas je, da bi to spoznanje že enkrat prodrlo tudi do nas in tudi pri sestavljanju samoupravnih proračunov!«*¹⁴

Kulturno prosvetni pogled

Sredi tridesetih let ni bilo mogoče opaziti kakega napredka v kulturi, za kar je skrbel prosvetni oddelek. Tiskanje slovenskih šolskih učbenikov in zvezkov je bilo do sredine tridesetih let v domeni prosvetnega oddelka *Dravske banovine* v Ljubljani, nato pa preneseno na *Ministrstvo za prosveto* v Beograd:

*»/.../ pomanjkanje učbenikov pa nima vzroka v pomanjkanju kreditov, temveč v nesrečnem centralizmu in nesposobnosti centrale. Gospodje, dokler je bila aprobacija¹⁵ šolskih knjig v kompetenci prosvetnega oddelka v Ljubljani, smo imeli dovolj učbenikov, dobrih učbenikov in stvar je bila v redu. Kakor hitro pa se je Beograd polastil te stvari, ne vem, ali se mu je skominalo po honorarjih za ocenjevanje ali kaj, se je začel nered, in danes imamo kaos. Slišali ste že o izenačenju učbenikov. Cel vihar se je dvignil pri nas, ko smo videli, kako je zamišljeno to izenačenje in kakšno vlogo naj igra pri tem naš jezik, ki so ga hoteli potisniti v stran. Vršili so se shodi, protesti, vlagale so se vloge. Ali bo to pomagalo, ne vem, dovolil pa bi si na koncu staviti glede tega resolucijo. Šole potrebujejo miru, samo miru. Pouk mora uspevati in se morejo pričakovati od njega zeleni sadovi, samo če ima mir. Posebno za šolo velja znani rek, da je v Jugoslaviji stalna samo nestalnost. Kakor hitro se ena stvar ustali, mora priti druga in ko se niti ta dobro ne usede, jo izpodrine tretja.«*¹⁶

¹³ Pridobnina je starejši izraz za davek od dohodka in dobička pridobitne dejavnosti.

¹⁴ Prim.: »Nove banovinske davščine«, *Trgovski list*, 16. 2. 1935, št. 19, str. 1.

¹⁵ Aprobacija je uradna odobritev, potrditev.

¹⁶ SI AS 77, fasc. 10, Zapisnik 3. seje VII. zasedanja, 19. 2. 1936, govor dr. Petra Rozmana, str. 84.

Na pogubno situacijo za slovenski narod so se najbolj ostro odzvali na naslovni strani časopisa *Slovenec* s člankom *Naš protest*. V njem so zagovarjali željo za združitev s Hrvati in Srbi, ki bi omogočala obstoj in krepitev slovenstva. Slovenci bi prinesli v skupno državo »/.../ vrednote svojega zemljepisnega položaja, svoje miselnosti, ki veže vzhod z zapadom, in svojih talentov ter smisla za mirno in urejeno državno življenje na podlagi poštenja na vseh javnih področjih. To je gotovo najsolidnejša podlaga za politično, kulturno in gospodarsko sodelovanje treh sorodnih jugoslovanskih narodov v eni, demokratični državi.« Vsekakor pa demokratična Jugoslavija Slovincem ne bi smela onemogočati uporabe slovenskega jezika in razvijati svoje kulture, kar je v skupni državi seveda dovoljeno Hrvatom in Srbom. Še večja ironija bi bila, če Slovenci v lastni, svobodno izbrani državi, ne bi mogli ohraniti, kar jim je že uspelo v »/.../ borbi za obstoj s tujekrvnim gosposkim narodom«. Že tu so si drznili komentirati hegemonistični plemenski centralizem, ki je pod okriljem jugoslovanskega nacionalizma le izkoriščal državo v stremljenju po prevladi. Slovenci so namreč dopuščali marsikaj, kar jim ni bilo pogodu, a vse naj ima svoje meje. To je bil poglobitveni motiv, da so sprejeli sodelovanje v skupini JRZ in s tem doma prevzeli oblast. Njena zastopnika v vladi v Beogradu sta menda storila vse, da bi preprečila učni načrt v duhu unifikacije. Ob koncu članka so celo zagrozili, da bo banski svet nasprotoval monopolizaciji šolstva in razveljavil vse, kar nasprotuje enakopravnosti slovenskega naroda, sicer si bodo »/.../ nakopali odgovornost, da politiko proti nam samoposebi umevno nadaljujejo brez nas«. ¹⁷ Trenja na prosvetnem področju so se sicer navidezno umirila, vendar pa so se proti koncu tridesetih let prikrito prikradla v gospodarstvo, kar neprikrito pa v diplomacijo.

Gospodarsko ozadje

Gospodarsko stanje *Kraljevine Jugoslavije* tik pred začetkom druge svetovne vojne je na šesti (zadnji) seji trinajstega (zadnjega) zasedanja banskega sveta leta 1941 podrobno orisal poslanec Ivan Avsenek, ¹⁸ ki je zaradi predlaganega nizkega banovinskega proračuna predlagal skrbno ravnanje s sredstvi in dodal:

»Razvoj sedanjih razmer moramo zavreti, pa četudi se nam nalože velike žrtve. Ne smejo se pripetiti slučajji, kakor se dogaja v južnih krajih naše države, ko kmetje mečejo po 1.000 din na gosli, 100,- din za anuitete kmečkih dolgov pa nočejo plačati. Vse te stvari mora naša država preiskati, če hoče vzdržati socialni red. Ne mislim, da bi bilo treba takoj poklicati na pomoč policijo ali žandarmerijo. To navadno nič ne pomaga.« Motila so ga tudi visoka posojila za obrambo. Svoj komentar je duhovito končal: »Če bi človek rabil vse možnosti povečanja banovinskega proračuna in vzel notri tudi proračun vseh banovinskih institucij, tudi takih, ki šele pridejo, bi dobili prijetno sliko, ki bi operirala z zelo velikimi številkami. Toda ponavljam, v decembru je izšla uredba, kjer je zgovernost prepovedana, radovednost pa ni dovoljena.«

Požel je burno odobravanje in ploskanje. ¹⁹

Sploh je bila demokracija tistega časa v duhu ustave iz leta 1931. Na zadnji seji zadnjega zasedanja banskega sveta so poslanci formalno sicer potrdili

¹⁷ »Naš protest«, *Slovenec*, 20. 2. 1936, št. 42a, str. 1.

¹⁸ Ivan Avsenek, tudi Avsenak, trgovec in industrialec iz Ljubljane.

¹⁹ SI AS 77, fasc. 15, Zapisnik 6. seje XIII. zasedanja, 22. 2. 1941, Razprava o banovinskih dohodkih, str. 25–36.

Pravilnik o banovinskem proračunu za leto 1941, ki pa je bil (pozor!, op. a.) sestavljen že 10. 2. 1941 z vsemi finančno ovrednotenimi zahtevki, kakor si jih je zamislil ban z bansko upravo. Da ne bi slučajno prišlo do kakega nesporazuma, je zadnji (106.) člen določal: »*Ta pravilnik s proračunom, ki je njegov sestavni del, stopi v veljavo dne 1. aprila 1941.*«²⁰

Če povzamemo: Pravilnik je bil že določen, sestavljen in finančno ovrednoten že pred začetkom zasedanja banskega sveta, in vse živahne razprave in dokazovanja ga niso spremenila niti za trohico. Pridružujem se mnenju popisovalca arhivskega gradiva banskega sveta:

»*Težko je reči, koliko so bili vse pripombe, predlogi in številne resolucije banskega sveta nato upoštevani v praksi. Vsekakor je imelo mnenje banskega sveta v vseh zadevah zelo majhno težo, sicer se ne bi vseskozi prizadevali za povečanje kompetenc in poudarjali svojo nemoč. Burne debate so bile v glavnem viharji v kozarcu vode, ki so se ponavljali iz leta v leto.*«²¹

Kraljevina Jugoslavija na zemljevidu iz leta 1939

Jugoslovansko politiko v drugi polovici tridesetih let zelo lepo predstavlja zemljevid, izdan ob 550. obletnici junaške kosovske bitke,²² leta 1939, tik pred podpisom hrvaško-srbskega sporazuma s še bolj pomenljivimi komentarji v drobnem tisku.

V drobnem tisku so obrazložene vsebine v okvirjih, ki kažejo ideje založnika, Sekretariata Jugoslovanske narodne stranke, borbašev²³ in tudi srbsko politično usmeritev.

V desnem spodnjem kotu je v okvirju narodnostno predstavljena banovina Hrvaška, nastala s pogajanjem med Vladkom Mačkom in Dragišo Cvetkovićem, ki so jo sestavljali Savska in Primorska banovina ter srez in mesto Dubrovnik. V Savski banovini je živel 2.122.631 Hrvatov in 517.191 Srbov, torej kar petina. Če je Maček lahko sprožil hrvaško vprašanje v Jugoslaviji, v kateri je samo četrtnina prebivalstva hrvaške narodnosti, zakaj naj ne bi imeli pravice tudi Srbi v Savski banovini sprožiti srbskega vprašanja. Sledi retorično vprašanje: »Kam bi to pripeljalo?«

Drugi del prihodnje hrvaške banovine naj bi sestavljale Vrbaska, Drinska (del Bosne) in Zetska banovina (del Hercegovine in Srem). Tudi to so sestavni deli Jugoslavije, kjer bi po sklenitvi sporazuma izpeljali plebiscit, čeprav je tu živel le 437.888 Hrvatov, 1.192.822 Srbov in 649.442 muslimanov, ki se niso nikoli izrekli za Hrvate in so se deklarirali za Jugoslovane. Založniki so razglabljali, od kod jim pravica, da bi se v krajih, kjer ni živela niti petina Hrvatov, izvedel plebiscit, za Srbe v *Savski banovini*, kjer jih je živela četrtnina, pa ne. Z velikimi črkami so zastavili vprašanje vsakemu poštenemu človeku, ali je mogoče

²⁰ SI AS 77, fasc. 15, Zapisnik 1. seje XIII. zasedanja, 17. 2. 1941, Uvodni ekspozice bana dr. Marka Natlačena o banovinskem proračunu in drugih problemih banske uprave, str. 49–71.

²¹ Kološa: *Banski svet Dravske banovine*, str. 17.

²² AJ 37, t. e. 21, p. e. 151, Geografska karta Jugoslavije, izdana ob 550. obletnici kosovske bitke, v času t. i. reševanja hrvaškega vprašanja. Zato je med drugim predstavljena Koroščeva trditev, da je Jugoslavija sestavljena iz treh narodov, Srbov, Hrvatov in Slovencev. Dodano je: »/.../ on se naziva vođom slovenačkog naroda. Pa kad smo tri naroda spor je samo između Srba i Hrvata što se on kao vođa trećeg naroda meša u taj spor? Odgovor: »On od tog spora živi.«

²³ Po literaturi je gradivo o borbaših v Arhivu Jugoslavije v fondu AJ 307 (*Vodič za korisnike arhivske građe*, 1985, str. 57, *Pregled fondova i zbirki Arhiva Jugoslavije*, 1993, *Vodič kroz fondove Kraljevine Jugoslavije*, 2000, str. 200–201). Popis gradiva Arhiva Jugoslavije, 2004, navaja, da zbirka še ni urejena, osnovni podatki o zbirki se razlikujejo, povzeti so po že *Vodiču kroz fondove Kraljevine Jugoslavije*, 2000. Gradiva naj bi bilo 2 fasc., 0,20 t. m. Gradiva nisem mogel uporabljati, ker je še vedno neurejeno.

Geografska karta Jugoslavije, izdana ob 550. obletnici kosovske bitke, v času t. i. reševanja hrvaškoga vprašanja (vir: AJ 37, t. e. 21, p. e. 151).

določiti mejo med Srbi in Hrvati v taki meri, da bodo vsaj približno zadovoljni eni in drugi. Nanj so tudi že odgovorili, češ da karta jasno kaže, da je nemogoče potegniti mejo med Srbi in Hrvati.

Po mnenju avtorjev naj bi hrvaško vprašanje že več let zrelo s pomočjo tujih politikov. Najpomembnejši naj bi bil dr. Anton Korošec, ki je zagovarjal tezo, da je Jugoslavija sestavljena iz treh narodov – Srbov, Hrvatov in Slovencev – in »/.../ on se naziva vođom slovenačkog naroda. Pa kad smo tri naroda spor je samo između Srba i Hrvata što se on kao vođa trećeg naroda meša u taj spor? Odgovor: »On od tog spora živi.«

Zemljevid je bil izdan ob 550. obletnici kosovske bitke, do katere je po njihovem mnenju prišlo zaradi nesloge srbskih velikašev – kot ob koncu tridesetih let. Carja Dušana so zastrupili v 46. letu starosti, tik pred kosovsko bitko, nasledil ga je nemočni sin Uroš. Ravno tako je bil v 46. letu v atentatu ubit kralj Aleksander, ki ga je nasledil mladoletni kralj Peter. Potegnili so vzporednice in ugotovili, da po smrti carja Dušana ni bilo sloge med srbskimi velikaši, ki so se potegnili na svoje posesti in se šli nekakšno federacijo ali celo konfederacijo. Isto je zahteval Maček s politiki, Dragišo Cvetkovićem, Korošcem, Spahom in opozicijo, kar naj bi leta 1939, 550 let po bitki, vodilo Jugoslavijo v novo kosovsko bitko. Namesto da bi bilo obnovljeno in povečano Dušanovo carstvo, se po 20 letih skupnega življenja vse postavlja na kocko. Dodano je bilo še, da sporazum, ki do takrat še ni bil sprejet, ne bo prinesel miru in sožitja in bo »/.../ izvor svih mogućih nesreća i nedaka, pa i uzrok propasti Jugoslavije«.

Isti zemljevid, ki je bil izdan ob obletnici kosovske bitke in je bil hkrati tudi letak za zbiranje sredstev proti nesrbsko mislečim,²⁴ se končuje s pamfle-

²⁴ Navedek na dnu karte: »Priloge za borbu protiv separatista slati na ček br. 56-570.«

tom: »Narod to ne sme, da dozvoli,« in s preroško mislijo: »Bez jugoslovenstva, bez Jugoslovena nema Jugoslavije.« Kako prav so imeli!

Sanje o veliki Srbiji oziroma srbski Jugoslaviji so se začele razblinjati. Nasprotja med narodi, predstavljenimi na zemljevidu, so se kruto, najprej s pomočjo zavojevalcev, pokazala že v drugi svetovni vojni, se z bratstvom in edinstvom samo navidezno umirila ter v vseh grozotah v devetdesetih letih 20. stoletja z istimi idejami silovito izbruhnili in Jugoslavija, alias 'Srboslavija', je končala na smetišču zgodovine.

Položaj Slovencev v diplomatskih službah Kraljevine Jugoslavije konec tridesetih let

Stanje oziroma vpliv Slovenije in Slovencev v Kraljevini Jugoslaviji sta lepo razvidna iz statistike in analiz *Ministrstva za zunanje zadeve Kraljevine Jugoslavije* o diplomatsko-konzularnih predstavnikih kraljevine, ki je ohranjena v *Zbirki dr. Milana Stojadinovića*²⁵, srbskega ekonomista, univerzitetnega profesorja in vodilnega članaq najprej srbske radikalne stranke in nato vse jugoslovanske radikalne zajednice.

Zbirka je nastajala ob njegovem političnem delovanju, ko je bil na vodilnih mestih v obeh kraljevinah, tako v Kraljevini Slovencev, Hrvatov in Srbov kot v poznejši Kraljevini Jugoslaviji. Najprej je v skladu z izobrazbo vodil finančno ministrstvo in postal senator. V tem obdobju je še vedno prevladoval centralistično-unitaristični režim. Bilo pa je že konec Živkovićeve in Jevtićeve diktature in ko je poznejša Uzunovićeve vlada odstopila, je njeno mesto prevzela koalicija dr. Milana Stojadinovića in dr. Antona Korošca. Srbski radikalec Milan Stojadinović se je opiral na SLS in JMO. Vlada je morala reševati dva problema, gospodarskega z odpisom dolgov in za izboljšavo finančnih bilanc s sklepanjem pogodb z že fašističnima Italijo in Nemčijo, in še nacionalna vprašanja v kraljevini.

Obdobje kraljevega namestništva so zaznamovali trije predsedniki vlad: Milan Stojadinović (junija 1935–februarja 1939), Dragiša Cvetković (februarja 1939–marca 1941) in Dušan Simović (marca 1941–januarja 1942). Kraljevo namestništvo je konec decembra 1934 zaupalo sestavo vlade Bogoljubu Jevtiću, ki je dobil nalogo, da se skuša sporazumeti z opozicijskimi strankami in jim v zameno za priznanje oktroirane ustave ponovno dovoli delovanje. V kraljevini je namreč že zavel rahel vetrič liberalizacije političnega življenja z ukinitvijo sankcij proti glavnima opozicijskima voditeljema, Korošču in Mačku. Ob Aleksandrovem pogrebu se je Anton Korošec vrnil iz konfinacije, Vladko Maček pa iz zapora. Nova vlada naj bi bila na željo kraljevega namestništva sestavljena iz čim več novih ljudi in tako je bil kot predhodno uspešen minister za finance, dr. Milan Stojadinović, imenovan za mandatarja, nato pa je postal predsednik ministrskega sveta in hkrati še zunanji minister. V njegovem uradu so se zbirale informacije o delovanju senata, skupščine, ministrskega sveta, strankarskega življenja, skratka političnega in gospodarskega življenja v domovini, preko poročil konzularno diplomatskih predstavništev tudi o življenju izseljencev v tujini,²⁶ ki jih je z izdelanimi naročenimi statistikami in analizami *Ministrstva za zunanje zadeve Kraljevine Jugoslavije* podal takratno realno stanje v jugoslovanskih diplomatsko-konzularnih predstavništvih in tudi na samem ministrstvu ter s tem posredno prikazal položaj Slovencev v vladnih službah.²⁷

Diplomatsko-konzularni uslužbenci so bili razdeljeni v karierne skupine

²⁵ Vodič kroz zbirke, str. 9–13.

²⁶ AJ 37, Župančić, Inventar, str. 1–416.

²⁷ AJ 37, t. e. 48, a. e. 309/34, str. 579–586.

I–VIII. Na zunanjem ministrstvu je delalo 194 diplomatskih predstavnikov, od tega 156 Srbov (80 %), 28 Hrvatov (15 %) in 10 Slovencev (5 %). V tem času so torej v diplomatski službi delovali diplomati srbske, hrvaške in slovenske narodnosti v razmerju 80 : 15 : 5. Odstotni delež v tujini delujočih diplomatov je bil že za nianso drugačen. V tujini je delovalo 128 diplomatskih uslužbencev: 100 Srbov (78 %), 21 Hrvatov (17 %) in 7 Slovencev (5 %). Na diplomatskih predstavništvi v tujini je delalo 51 poslanikov, veleposlanikov in konzulov, od tega 40 Srbov (78 %), 9 Hrvatov (18 %) in 2 Slovenci (4 %). Na sedežu ministrstva za zunanje zadeve v Beogradu je bilo zaposlenih 66 uslužbencev, od tega 56 Srbov, 7 Hrvatov in 3 Slovenci. Od tega je bilo kar 41 šefov, kjer so se tudi nekako držali pravila 85 % Srbov, 10 % Hrvatov in 5 % Slovencev. V primerjavi s skupnim številom uslužbencev je šefovski odstotek še višji; 22 % Srbov in 14 % Hrvatov, kar pomeni, da je imel vsak peti uslužbenec srbske narodnosti šefovski položaj, pri Hrvatih komaj vsak sedmi. Slovencev sploh ni omenjenih in jih očitno med šefi ni bilo. Od 41 šefov na sedežu ministrstva jih je bilo kar 17 nastavljenih politično: pomočnik ministra, načelniki, podnačelniki ter vodje oddelkov in odsekov, ki so lahko uveljavljali politično voljo Kraljevine Jugoslavije v mednarodnih odnosih. Srbi so imeli 16 politično nastavljenih šefov (94 %), Hrvatje 1 (6 %), Slovenci pa nobenega.²⁸ Zanimiva in povedna sestava diplomatskega osebja!

Karakteristike in usmerjenost nesrbskih predstavnikov v diplomatski službi so prej temeljito preverili. Od 38 Hrvatov in Slovencev v diplomatski službi jih je 10 delovalo v centrali, 28 pa v tujini. V tujini je bilo 5 poslanikov, od katerih sta se dr. Nikola Mirošević -Sorgo in dr. Ivo Andrić vedno držala blizu načel velikosrbske linije, ostali trije poslaniki pa so bili na nepomembnih mestih. Podobno je bilo stanje pri šestih generalnih konzulih, od katerih so bili razen Gabriča na nepomembnih mestih in Bernot je bil avgusta 1939 upokojen. Šest svetnikov poslaništev je bilo vedno blizu velikosrbski liniji, od njih še najmanj Vladimir Rybář, prav tako tudi 12 ostalih uslužbencev. V centrali v Beogradu nista bila Srba samo dva politična šefa, Kolombatović kot načelnik še nedelujočega oddelka za tisk in Božić kot podnačelnik političnega oddelka. Razen njih pa še pet drugih uslužbencev, od katerih je bil Novačan avgusta 1939 že upokojen.

Uslužbenice diplomatskih služb so temeljito ocenili, zlasti Slovence in Hrvate. Ocena dr. Izidorja Cankarja, poslanika v Buenos Airesu: »/.../ slab, dobar profesor sa protekcijom« ali ocena dr. Iva Andrića, poslanika v Berlinu: »/.../ intelegentan, tobož kao Hrvat ali sa protekcijom kao srpski književnik«. Še zanimivost: »U ministarstvu kao pomočnik Pilja Milivoj sa protekcijom, vrlo slab, potrebno zameniti jednim našim ili sa Savom Obradovićem.«²⁹ Od 38 uslužbencev so jih z »dobro« ocenili 11 in pol, z oceno »indiferentan« 16 in pol (predstavnik v Jeruzalemu Dedžulić je namreč dobil oceno »dobar – indiferentan«), popolnoma negativno so bili ocenjeni štirje predstavniki, dva sta bila upokojena. Posledica ocen je bila hitrost napredovanja v kariernih razredih. Če bi ocenjevali napredovanja po narodnosti, bi lahko rekli, da so bila za Slovence in Hrvate porazna, kljub višjim kvalifikacijam na znanstveno-socialnem področju, večji marljivosti, večjim uspehom pri delu. Zastarela in zarjavela personalna politika je povzročila, da je bilo od 65 uslužbencev v centrali kar 41 šefov in samo 24 od njih je bilo dodeljenih političnemu odseku. To je v praksi pomenilo velika pooblastila v zakonodaji in pri pripravi raznih amandmajev in »/.../ primenjivanje su punih 20 godina izključivo u korist Srba«.³⁰

Številčno razmerje diplomatsko-konzularnih uslužbencev med Srbi, Hr-

²⁸ AJ 37, t. e. 48, a. e. 309/34, str. 579.

²⁹ AJ 37, t. e. 48, a. e. 309/34, str. 585.

³⁰ AJ 37, t. e. 48, a. e. 309/34, str. 580.

vati in Slovenci je bilo nekdanje v razmerju 51 : 38 : 11, kar je pomenilo 106 Srbov, 84 Hrvatov in 21 Slovencev. Stanje 1. oktobra 1939 pa je bilo v razmerju 81 : 15 : 4, kar pomeni, da je v diplomatski službi delalo 170 Srbov, 32 Hrvatov in 9 Slovencev.³¹ V centrali v Beogradu so imeli predstavniki Srbov: ministra, 6 uslužbencev v rangi ministra, med katerimi sta bila dva njegova pomočnika, 9 načelnikov in podnačelnikov, 29 šefov odsekov in od 43 ostalih diplomatsko-konzularnih predstavnikov je bilo 35 Srbov, zlasti v političnih in finančnih oddelkih. V tujini je bilo 18 poslanikov, 13 najpomembnejših, od 45 generalnih konzulov in svetnikov so imeli Srbi 34 najpomembnejših in še 61 sekretarjev, konzulov, vicekonzulov in 50 pisarjev. V centrali je bilo od 87 zaposlenih le 14 Hrvatov in Slovencev (16 %), v tujini pa 27 od 124, kar je bilo samo 22 %, namesto predvidenih 50 %. Niti enega Hrvata ali Slovenca ni bilo v predstavništvih kraljevine v Bruslju, Budimpešti, Rimu, Santiagu, Lillu, Marseillu, na Reki, v Solunu, Trstu, Carigradu, Montrealu, New Yorku, Bariju, Zadru, na Dunaju, v Pečuju³² itd., skratka tam, kjer bi bilo slovensko poznavanje razmer še kako dobrodošlo.

Posledica takega stanja je bila, da je bila celotna jugoslovanska zunanja politika, vodena iz Beograda, izključno v smislu velikosrbskih idej, posebno pri reševanju hrvaškega vprašanja in vzdrževanja hegemonije zlasti nad Hrvati in Makedonci, ki so jim s tako usmerjeno politiko odvzeli možnost vpliva in pomoči iz tujine. Upoštevati je treba še, da je bilo med Srbi v konzularnih predstavništvih neznatno število t. i. prečanskih Srbov, tako da je bila politika pod vplivom centralne srbske hegemonije. *»U toj službi, Slovenci i Hrvati mnogo sporije napreduju i mnogo teže dobijaju šefovske položaje nego njihove kolege Srbijanci, i ako su Hrvati i Slovenci po naučnoj i socialnoj kvalifikaciji superiorni.«*³³

Da se analiza in statistika diplomatske službe Kraljevine Jugoslavije, ki je bila odsev njene takratne politike, ne bi končala s krivdo Srbov, so na koncu ekspertize poudarili, da je med 37 hrvaškimi in slovenskimi uslužbenci (brez pripravnikov) zaposlenih tudi nekaj naturaliziranih Hrvatov in Slovencev, ki so s poroko pridobili privilegiran status v primerjavi s sonarodnjaki, ki se niso vključili v srbsko družbo.³⁴ Drugi neprodani Hrvatje in Slovenci so bili izpostavljeni veliki demoralizaciji zaradi pritiska večine na manjšino in nagrajevanja naturaliziranih sonarodnjakov, ki so imeli zaslombo v vladajočih beograjskih krogih. Ob teh razmerah so Srbi ugotovili, da je med Srbi in Hrvati premalo zanimanja za diplomatsko službo, ker je bilo premalo politične podpore slovenskih in hrvaških politikov in to naj bi bil glavni vzrok za nasilni partikularizem.³⁵ Za piko na i so dostavili še: *»S toga je potrebno, da vodjstvo Hrvata obrati osobito pažnju na tu činjenicu, jer bez moralne i karakterne podloge ta se služba ne može očistiti od prošlog mentaliteta i shvatanja državnih interesa, makar se i po broju udovoljilo nacionalnom ključu.«*³⁶ In realni zaključek: *»Brojni pregled ne pokazuje pravu sliku, jer brojni udeo Srba iznosi 81 %, a stvarni uticaj je mnogo jači zbog čvrstih porodičnih, poslovnih i protekcijskih veza, tako da taj uticaj iznosi 99 %,«* kar je bila žal kruta realnost.

³¹ AJ 37, t. e. 48, a. e. 309/34, str. 581.

³² AJ 37, t. e. 48, a. e. 309/34, str. 582.

³³ AJ 37, t. e. 48, a. e. 309/34, str. 582.

³⁴ AJ 37, t. e. 48, a. e. 309/34, str. 582; *»/.../ ima ih nekoliko naturaliziranih u Beogradu bilo ženidbom što dosledno ispovedajućima rečima i delima velikosrpsku tezu«.*

³⁵ AJ 37, t. e. 48, a. e. 309/34, str. 582; *»Nemajući oslonca ni tazbini, a takodje bez podpore pravih predstavnika hrvatskog naroda i zbog slabog interesovanja slovenačkih političara za njihove sunarodnike u toj službi, nije čudo da se kod mnogih pojavljao moralni defektizam, popuštanje poštenih uzgoja pred nasilničkom partikularizmom.«*

³⁶ AJ 37, t. e. 48, a. e. 309/34, str. 582.

Zaključek

V pričujočem prispevku sem poskusil orisati nič kaj zavirljiv položaj Slovencev v Kraljevini Jugoslaviji v drugi polovici tridesetih in začetku štiridesetih let. Po drugi svetovni vojni se kljub spremembi režima situacija ni bistveno spremenila, saj so nam vladali igralci iz istega prostora s podobnimi manirami in nakanami. Naslednje generacije zgodovinarjev pa bodo lahko, s časovno distanco, že primerjale vpliv in položaj Slovencev v Evropski uniji.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- ④ Arhiv Republike Slovenije, SI AS 77, Banski svet Dravske banovine, 1929–1941.
- ④ Arhiv Jugoslavije, AJ 37, Zbirka dr. Milana Stojadinovića, 1914–1944.

LITERATURA

- Jončić, Dušan, Malović, Gojko, Antić Saša, Petrović Nada: *Vodič kroz zbirke*, Arhiv Srbije i Crne Gore (Jugoslavije), Beograd 2007.
- Kološa, Vladimir: *Banski svet Dravske banovine 1931–1941*, Arhiv SR Slovenije, Ljubljana 1980.
- Slovenec*, letnik 62, št. 32a, Ljubljana, 8. 2. 1935.
- Slovenec*, letnik 62, št. 42a, Ljubljana, 20. 2. 1936.
- Slovenska zemlja, Glasilo slovenskega kmečko-delavskega gibanja*, letnik 2, št. 6, Ljubljana 31. 3. 1936.
- Trgovski list, časopis za trgovino, industrijo in obrt*, letnik 18, št. 19, Ljubljana, 16. 2. 1935.
- Vode, Angela: *Skriti spomin*, Nova revija, Ljubljana 2004.
- Župančič, Tonka: *Inventar AJ 37, Zbirka dr. Milana Stojadinovića, 1914–1944*. Zbirka informativnih sredstava, Arhiv Jugoslavije, Beograd 1999.

SUMMARY

THE SITUATION OF SLOVENIANS IN THE SECOND HALF OF THE 1930S IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

Agents of diplomatic services in the Kingdom of Yugoslavia were thoroughly assessed, especially Slovenians and Croats. The criteria for those positions at that time is best represented by assessments, such as the assessment of dr. Izidor Cankar, envoy in Buenos Aires: »/.../ *bad, good professor under protection*« or assessment of the writer dr. Ivo Andrić, envoy in Berlin: »/.../ *intelligent, thus Croatian, but under protection as Serbian author*«. In 2011, the exhibition »*Ivo Andrić in Diplomacy*« was opened in the Archives of Yugoslavia. When I kindly presented them the official comment from the archival material on his work, they were even kinder in ignoring me. I would like to mention one more interesting fact: »*Under protection as an assistant of Piljo Milivoj at the Ministry, very bad, should be replaced by one of ours or with Savo Obradović*«. Out of 38 employees of the Ministry of Foreign Affairs, only 11 and a half were evaluated with 'good', 16 and a half with 'indifferent' (representative in Jerusalem Dedjulić

received evaluation 'good – indifferent'), four officials were assessed negatively, two of whom were already retired. The result of the assessment was the quick pace of career advancement. If we were to evaluate advancement by nationality, we could say that Slovenians and Croatians had disastrous opportunities to advance their careers, despite the higher professional qualifications in the scientific and social field, better diligence, and more success at work. Obsolete and rusty personal policy caused that the 41 out of 65 employees in Belgrade were bosses and only 24 of them were assigned to the political segment. This meant substantial powers in legislation and preparing amendments and »/.../ for 20 Years working in favor of Serbs«. Characteristics and orientation of non-Serbian representatives of diplomatic service were thoroughly checked. Out of 38 Croatians and Slovenians in diplomatic service, 10 worked at the central and 28 worked abroad. There were 5 envoys abroad, of which dr. Nikola Mirošević-Sorgo and dr. Ivo Andrić adhered loyally to the principles of the so called 'great Serbian line', the other three occupied inconsequential positions. 6 consul-generals found themselves in a similar situation as all with the exemption of Gabrič occupied insignificant post and Bernot retired in August 1939. 6 councilors of legations were always close to the great Serbian line, Vladimir Rybář and 12 other employees being the least close. Only two political bosses at the central in Belgrade were not Serbians; Kolombatović as head of non-operating Press Department and Božič as vice chief of Political Department. With their exception, there were 5 other employees of which Novačan retired already in August 1939. Diplomatic and consular officials were divided into career groups I–VIII. At the 194 diplomatic agents worked at the Ministry of Foreign Affairs, 156 of which were Serbians (80 %), 28 were Croatians (15 %) and 10 were Slovenians (5 %). At the time, the ratio of Serbian, Croatian, and Slovenian employees in the diplomatic service was 80 : 15 : 5. The percentage of diplomats functioning abroad was a shade different. 128 diplomatic agents were functioning abroad: 100 Serbians (78 %), 21 Croatians (17 %), and 7 Slovenians (5 %). An interesting and very indicative structure of diplomatic staff.